

Dobni stereotipi i položaj vlastite dobne skupine u društvu iz perspektive osoba starije životne dobi

LEA SKOKANDIĆ*

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 316.647.8-053.9
doi: 10.3935/rsp.v30i3.2017
Primljeno: ožujak 2023.

Dobni stereotipi i meta-stereotipi o starijim osobama predstavljaju osobne i društveno uvjetovane generalizirane pretpostavke o tome kakve bi trebale biti osobe starije životne dobi, kako bi se trebale ponašati i što će vjerojatno doživjeti kao pripadnici te starosne skupine, ne uzimajući u obzir individualne razlike među njima. Dosadašnje spoznaje upućuju na brojne nepovoljne učinke samo-stereotipiziranja, stereotipiziranja i ageizma na samopoimanje, samo efikasnost, zdravlje i dobrobit starijih osoba. U nedostatku saznanja o doživljaju položaja starijih osoba u našem društvu te njihovom viđenju tipičnih pripadnika vlastite dobne skupine, u ovom istraživanju se nastojao steći dublji uvid koristeći kvalitativni istraživački pristup. Polustrukturiranim intervjuom je ispitano 40 sudionika u mlađe starije životne dobi. Kvalitativnom analizom sadržaja izjava utvrđeni su stereotipi koje sudionici imaju o fizičkom izgledu, psiho-fizičkim obilježjima te ponašanjima vezanim uz socijalne odnose starijih osoba. Položaj starijih osoba u društvu je uglavnom doživljen kao nepovoljan i socijalno isključujući od strane države i društva.

Ključne riječi: dobni stereotipi, ageizam, osobe starije životne dobi, kvalitativni pristup.

UVOD

Prema tradicionalnom određenju, osobe starije od 65 godina smatraju se osobama starije životne dobi. Ta je dob povezana s prestankom aktivnog radnog statusa, odnosno prelaskom u mirovinu. Prema podacima iz popisa stanovništva 2021. godine, udio osoba starijih od 65 godina u stanovništvu je iznosio 22,3% (Državni zavod za statistiku, 2022.). Uzimajući u obzir podatke o negativnoj demografskoj slici, odnosno da je prema zadnjim dostu-

pnim podacima stopa prirodnog prirasta u 2020. u Republici Hrvatskoj bila negativna i iznosila je -5,2, možemo očekivati da će u narednim godinama četvrtinu stanovništva činiti starije osobe, te da će se produljivati životni vijek. Ovi podaci upućuju na to da je nužno što prije sveobuhvatno i interdisciplinarno pristupiti ispitivanju resursa i potreba starijih kako bi im se moglo što efikasnije pružiti odgovarajuću podršku u realizaciji vlastitih ciljeva i ciljeva od kojih bi imalo koristi cjelokupno društvo. S ciljem osiguravanja

* Lea Skokandić, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, lea.skokandic@pravo.unizg.hr

adekvatnih socijalnih, zdravstvenih i drugih usluga, kao i pružanja kvalitetnije skrbi o ranjivim skupinama starijih članova društva, važno je napraviti analizu njihovih potreba (Penava Šimac i sur., 2022.). Međutim, većina takvih analiza temeljena je na pretpostavkama da starije osobe čine jednu društvenu skupinu te da su svi članovi te skupine u sličnoj potrebi, budući da imaju slična obilježja. Pod vidom toga, svrha ovog rada je skrenuti pozornost na procese koji doprinose tim pretpostavkama te problematizirati moguće negativne reperkusije koje proizlaze iz takvih pretjerano poopćenih zaključaka, polazeći od socijalno-psihologijskog pristupa.

Razlike između stereotipa, meta-stereotipa, stereotipiziranja i samo-stereotipiziranja

Organizacija i reprezentacija informacija o socijalnom svijetu rezultira stvaranjem kognitivnih shema o pripadnicima grupa ili društvenih kategorija. Prema teoriji socijalne kategorizacije (Tajfel, 1974.; Turner, 1985.), pojedinačni slučajevi (jedinke ili ponašanja) se prema načelu separacije grupiraju u kategorije. Skupovima kategorija pripisuju se obilježja i iskustva koja su podudarna prijašnjim saznanjima o referentnoj grupi, što konačno dovodi do generalizacije. Generalizacija je proces kojim sve slične slučajeve i situacije pripisujemo našom tipičnom primjeru ili shemi, bez uzimanja u obzir eventualne razlike u danoj situaciji (Allport 1954./1979.).

Svaka socijalna kategorija ili socijalna grupa, pa tako i starosna skupina, nosi sa sobom određena obilježja koja joj se u nekom društvu pripisuju. Ta opća uvjerenja o obilježjima grupa i njihovih (tipičnih) članova nazivamo **stereotipima**. Uvjerenja o grupama se u tom smislu mogu konceptualizirati kao teorije koje pojedinac stvara o socijalnim grupama i njihovim međusobnim odnosima (Rothbart i Taylor, 1992.).

Razlikujemo osobne stereotipe, odnosno one stereotipe koji nastaju kao vlastita uvjerenja o članovima drugih grupa koja su nastala temeljem vlastitog iskustva s članovima tih grupa, te kulturne stereotipe ili »konsenzualne stereotipe« koji se temelje na informacijama o socijalnim grupama koje dijele (svi) pripadnici grupe, a temelje se na kolektivnom znanju neke kulture (običaji, norme, mitovi, ideje, religija, znanost) (Stangor i Schaller, 2000.). Tomačček, Štambuk i Rusac (2013.) nude pregled primjera raznih mitova o starenju koji su prisutni i u našem društvu, poput onoga da ljudi trebaju očekivati da će se pogoršati njihovo mentalno i fizičko zdravstveno stanje. Dosadašnja istraživanja upućuju da su najučestaliji stereotipi o osobama starije životne dobi odraz uvjerenja da su one kognitivno i fizički nesposobne, ovisne, slabe, bolesne, usamljene, izolirane (Nelson 2004.; Palmore 2001.). Nadalje, da su: neatraktivne, seksualno neaktivne ili impotentne, fizički neaktivne, beskorisne i/ili nepotrebne u društvu, socijalno izolirane, siromašne, depresivne itd. (Palmore, 2001.). Odnosno, općenito govoreći, da pamćenje, kognitivna i fizička sposobnost opadaju ili propadaju s godinama (Cuddy i Fiske, 2002.). Postoje i pozitivni stereotipi o starijim osobama, da su: ljubazni/dobri, mudri, pouzdani, politički moćni, slobodni, sretni itd. (Palmore, 2004.).

Stereotipiziranje se odnosi na upotrebu stereotipa u oblikovanju impresije o pojedincu koji se kategorizira kao član relevantne grupe ili kategorije. U tom smislu, vrednovanje pojedinca kao člana kategorije je pod utjecajem raznih uvjerenja temeljenih na mitovima, pogrešnim informacijama i pretjeranom uopćavanju koje je prisutno u usmenom, pisanom ili vizualnom sadržaju u nekom društvu (Allport 1954./1979.). Brewer i Gardner (1996.) ističu da su preduvjeti za pojavljivanje stereotipiziranja postojanje skupa uvjere-

nja ili mentalnih reprezentacija socijalne kategorije te (ne)svjesno klasificiranje ili kategorizacija pojedinca kao (tipičnog) člana kategorije.

U različitim društvima i kulturama različito se vrednuju različite grupe i postoji konsenzus većine o valentnosti određene grupe. Pod tim vidom, članstvo u nekim grupama je više ili manje vrijedno i poželjno, te takvo viđenje dijeli većina članova društva. Prema Modelu sadržaja stereotipa (eng. *Stereotype content model*; Fiske i sur., 1999., prema Fiske i sur., 2002.), stereotipi su vezani uz različite emocije koje dominiraju prilikom procesa vrednovanja grupa (emocije sažaljenja, prijezira, divljenja i zavisti), a doprinose ukupnoj procjeni statusa grupe u društvu. Položaj grupe u društvu se, prema autorima, određuje s obzirom na prosudbu o razini kompetencije pripadnika te grupe, kao i njihove srdačnosti, odnosno topline. Kompetentnim ili sposobnim grupama ocjenjuju se one grupe koje u većoj mjeri uspijevaju ostvariti svoje ciljeve, dok se srdačnim grupama ocjenjuju one koje su više pozitivno nastrojene i dobronamjerne prema drugima. Cuddy i Fiske (2002.) ističu da se starije osobe u tom smislu doživljavaju kao osobe koje su relativno niže kompetentne, a više srdačne (eng. *doddering but dear*). Takav ambivalentni stereotipni obrazac internaliziran je u društvu, odnosno u društvenim normama koje usmjeravaju ponašanje društva prema starijima i podržan je prikazom u medijima. Premda se takvi »pozitivni« stereotipi mogu činiti dobronamjernima i usmjerenima na pomoć starijim osobama, oni često rezultiraju patronizirajućim i diskriminirajućim ponašanjima i mjerama koje sprječavaju osnaživanje starijih osoba (Lamont i sur., 2015.). Uzimajući u obzir kulturnu specifičnost stereotipa o grupama, ne možemo sa sigurnošću tvrditi može li se ovakvo stereotipiziranje starijih osoba očeki-

vati i u našem društvu ili je ovo gledište o položaju starijih osoba u društvu odraz individualističkih vrijednosti, drugačije tradicije ili kulture (vidjeti rezultate metaanalize kod North i Fiske, 2015.). Zato će se u ovom istraživanju upravo nastojati ispitati kakvi stereotipi o starijima perzistiraju u našem društvu.

Budući da su opća uvjerenja o dobnim skupinama i obilježjima njenih članova sveprisutna u društvu, većina će prihvaćati takve stereotipe i internalizirati ih, odnosno integrirati u vlastito poimanje tih grupa. U tom smislu, postoje uvjerenja i očekivanja koja pojedinci imaju o tome kako ih vide drugi u društvu. Odnosno, kako vjeruju da druge dobne skupine doživljavaju njihovu dobnu skupinu (Finkelstein i sur., 2013.). Takva očekivanja, temeljena na stereotipima, nazivamo *meta-stereotipima*. Dosadašnje spoznaje upućuju da je pripadnicima nižih statusnih skupina dosta važno kako ih doživljavaju pripadnici ostalih (statusno viših) skupina te kako bi se drugi mogli odnositi prema njima, stoga su osjetljivi na meta-stereotipe (Lammers i sur., 2008.). Kada govorimo o stereotipima o starenju, Ory i suradnici (2003.) zaključuju da oni predstavljaju uvjerenja koja su kulturalno i povijesno određena te individualno interpretirana. Pojedinci stvaraju pretpostavke i generalizacije o tome kako bi se trebale ponašati osobe određene dobi i što će vjerojatno doživjeti kao pripadnici neke starosne skupine, ne uzimajući u obzir individualne razlike među ljudima ili specifične okolnosti u kojima pojedinac živi.

Prepoznavanje i prihvaćanje stereotipa i meta-stereotipa o društvenim grupama treba razlikovati od stereotipiziranja i samo-stereotipiziranja. Primjerice, osoba može imati stereotip da je tipična starija osoba nemoćna, može također imati uvjerenje da su starije osobe nemoćne i da ih tako ocjenjuju svi drugi u društvu. Također,

može se ophoditi prema (ostalim) starijim osobama kao da su nemoćne. No, ukoliko procjenu daje osoba starije životne dobi, hoće li sebe doživljavati nemoćnom osobom? Prihvatanje pripadnosti socijalnoj grupi, što uključuje poistovjećivanje s obilježjima tipičnih članova te grupe i ponašanje u skladu s očekivanjima koje većina drži da bi trebali imati članovi te grupe, nazivamo **samo-stereotipiziranje**. Drugačije rečeno, ako se starija osoba ponaša u skladu s očekivanjima za osobu te dobi, onda prihvaća stereotip i usklađuje svoje stavove i ponašanje takvom stereotipu. Prema teoriji socijalnog identiteta (Tajfel, 1974.; Tajfel i Turner, 1979.), pitanje poistovjećivanja ili socijalne identifikacije s kategorijom/grupom jest ono što može predvidjeti vjerojatnost prihvatanja stereotipa o vlastitoj grupi. Ukoliko nam se pripadnost određenoj društvenoj grupi čini prihvatljivom i zadovoljavajućom i ukoliko je grupa vrednovana kao statusno vrijedna, onda ćemo biti jače identificirani s tom grupom, više povezani s njenim članovima, a članstvo u toj grupi bit će nam izvor većeg samopoštovanja (Abrams i Hogg, 1990.). Ellemers i suradnici (1999.) ističu značajnu ulogu samokategorizacije, grupnog samopoštovanja i predanosti grupi. No, ako pripadamo grupi kojoj smo dodijeljeni na temelju nekih općih društvenih konsenzusa, a tu grupu ne vrednujemo pozitivno, niti se s njom identificiramo, nastojat ćemo ju napustiti. Međutim, neke grupe nije moguće napustiti. Zato pojedinci koji pripadaju nekoj grupi s kojom se ne žele poistovjetiti, uočavaju i ističu razlike među članovima te grupe, kako bi mogli sebe diferencirati u odnosu na ono što se smatra tipičnim za članove te grupe (Tajfel i Turner, 1979.). Iz tog razloga će dio osoba starije životne dobi druge starije osobe percipirati na određeni stereotipan način, ali će sebe smatrati drugačijima u odnosu na ono što bi se očekivalo da je tipično za osobu te dobi.

Posljedice stereotipiziranja i samo-stereotipiziranja

Negativni dobni stereotipi mogu imati višestruke negativne učinke na pojedince i društvo u cjelini. Oni mogu negativno utjecati na odnos i očekivanja društva prema starijima, na odnos starijih prema društvu, na odnos starijih prema samima sebi, kao i na percepciju i očekivanja mladih o vlastitom starenju.

Prilikom razmatranja učinaka dobni stereotipa mladih osoba na percepciju vlastite starosti, potrebno je istaknuti teoriju utjelovljenja stereotipa B. Levyja (eng. *Stereotype embodiment theory* 2003., prema Levy, 2009.). Njome se predviđa da će stereotipi nastali u djetinjstvu dovoditi do prihvatanja i internaliziranja tih uvjerenja, odnosno njihovog integriranja u vlastito samopojmanje, čime se stvara percepcija starosti i starenja temeljena na naučnim stereotipima (Kornadt i Rothermund, 2011.). Iz tog je razloga percepcija o starenju često negativna i uključuje očekivanja o pogoršanju zdravlja i funkcionalne sposobnosti (Hummert, 1990.). Starije odrasle osobe češće očekuju da će postati ovisnije, da će imati više bolova i manje energije (Sarkisian i sur., 2002.).

Kada proučavamo doživljaje starijih osoba o starosti, uviđamo da su dosadašnja istraživanja potvrdila samo-stereotipiziranje, jer uvjerenja i osobni stavovi o starenju postaju samoispunjavajuća proročanstva koja utječu na ponašanje i razvojne ishode (Wurm i sur., 2013.). Kao primjer mogu se navesti brojne studije koje su se bavile ispitivanjem implicitne i eksplicitne aktivacije stereotipa te doživljaja prijetnje stereotipom temeljenom na dobi (eng. *Age-based stereotype threat*, Steele i Aronson, 1995., npr. Lamont i sur., 2015.). Ta prijetnja nastaje kada se pojedinac suoči sa situacijom koja ga dovodi u opasnost od potvrđivanja negativnog stereotipa o

vlastitoj grupi, zbog čega uistinu počinje iskazivati ponašanje sukladno stereotipu. Odnosno, iskazuje ponašanje koje bi bilo očekivano za nekoga tko pripada njegovoj grupi (npr. lošiji rezultat na testu pamćenja kod osoba starije dobi) (Wurm i sur., 2013.). Istraživanja sugeriraju da je pojava ponašanja koja su usklađena sa stereotipom izglednija kod pojedinaca koji imaju jaču identifikaciju sa starosnom skupinom kojoj pripadaju. Također, očekuje se veća pojavnost u situacijama u kojima je istaknut stereotip koji osoba smatra osobno važnim (Steele i Aronson, 1995.).

Negativne posljedice samo-stereotipiziranja primjetne su u nalazima dosadašnjih istraživanja koja upućuju na to da postoji povezanost između nepovoljnih zdravstvenih ishoda i prihvaćanja negativnih dobnih stereotipa (Dionigi, 2015.). Razlog tomu je taj što je subjektivni doživljaj starosti ključan za regulaciju pojedinačnih ciljeva, očekivanja i ponašanja (Kornadt i Rothermund, 2011.; Sabatini i sur., 2021.). Utvrđene su značajne relacije između dobnih stereotipa i zdravlja ovisnog o kardiovaskularnim bolestima, sporijeg oporavka od bolesti, kraćeg životnog vijeka... (za pregled: Levy i sur., 2009.), opće dobrobiti (Rothermund, 2005.), narušenog mentalnog zdravlja (Fasel i sur., 2021.), depresije (Bai i sur., 2016.) i mnogim drugim stanjima (npr. sistematski pregled istraživanja od Warmoth i sur., 2016.; Dionigi, 2015.).

Budući da se u dosadašnjim istraživanjima pokazalo da su doživljena ili percipirana diskriminacija značajno povezani s narušenim mentalnim zdravljem (izraženi-ja depresija, stres i anksioznost te snižena psihološka dobrobit) (Bai i sur., 2016.) te fizičkim zdravljem (kronične bolesti, hipertenzija, loše zdravstveno stanje i rak dojke...) (npr. Paradies, 2006.; Allen, 2016.), možemo zaključiti da negativne zdravstvene posljedice koje starije osobe doživljavaju uslijed samo-stereotipizira-

nja mogu biti posljedica i stereotipiziranja, odnosno, predrasuda temeljenih na dobi ili ageizma. *Predrasude* temeljene na dobi možemo odrediti kao međugrupni stav koji uključuje kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu (Allport, 1954./1979.). Konkretnije, *ageizam* uključuje stereotipiziranje koje predstavlja skup svih vrijednosnih uvjerenja o starijim osobama obojane vrijednosno-afektivnim reakcijama i bihevioralnim odgovorima prema starijoj osobi ili svim starijim osobama kao društvenoj kategoriji. *Dobna diskriminacija* se stoga može smatrati bihevioralnim aspektom međugrupnog stava, odnosno ponašanjem koje pojedinac iskazuje prema osobi samo temeljem informacije o njenoj dobi ili zbog toga što ju doživljava »starom« ili »starijom« (Butler, 1969.). Isključivanje pripadnika određene grupe iz društvenih aktivnosti koje je legalizirano na razini društvenih institucija ili prihvaćeno kao društvena norma, predstavlja krajnji oblik *diskriminacije*, odnosno segregaciju (Allport, 1954./1979.), što dovodi u pitanje je li ageizam institucionaliziran (Nelson, 2009.)?

Prema dosadašnjim spoznajama, otprilike 89% starijih osoba iskusilo je dobnu diskriminaciju (Palmore, 2001.), pri čemu valja istaknuti da je iskustvo ageizma više prisutno u društvima koje vrednuju individualističke vrijednosti (Nelson, 2009.). Zbog negativnih stereotipa o ograničenim kompetencijama starijih, uslijed narušenog zdravlja i intelektualnog funkcioniranja, stvara se opća negativna slika o starijim osobama koja pogoduje diskriminirajućem odnošenju prema starijima u društvu, ponajviše u domeni pružanja zdravstvene skrbi i zapošljavanja (npr. Eymard i Douglas, 2012.; Robb i sur., 2002.).

Pod vidom dosadašnjih spoznaja o nastanku, dinamici i posljedicama stereotipiziranja temeljenog na dobi, u ovom se istraživanju nastojao steći dublji uvid u

percepciju osoba starije životne dobi, budući da su u istraživanjima u Hrvatskoj uglavnom ispitivana viđenja mladih i mlađih osoba (npr. Ćubela-Adorić, 2006.; Ručević i Tomašić Humer, 2015.).

CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj ovog rada je steći uvid u dobne stereotipe o starijim osobama i doživljaj položaja vlastite dobne skupine u društvu iz perspektive osoba mlađe starije životne dobi.

U istraživanju su postavljena sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako osobe starije životne dobi opisuju tipičnu stariju osobu?
2. Kako osobe starije životne dobi doživljavaju odnos društva prema starijim osobama?

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Sudionici

U ovom istraživanju korišten je kvalitativni istraživački pristup. U njemu je sudjelovalo 40 prigodno odabranih osoba. Kriteriji uključivanja u istraživanje bili su dob od 65 do 75 godina, život s članovima obitelji na području Republike Hrvatske te status umirovljenika. Sudionici su bili heterogeni s obzirom na mnoga obilježja, poput mjesta življenja, stupnja obrazovanja i zanimanja. Od ukupnog broja intervjuiranih osoba, 27 su bile ženskog spola i 13 muškog spola. S obzirom na bračni status, 21 ih je bilo u braku, 16 ih je bilo udovaca/udovica, a troje razvedenih.

Provedba istraživanja

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su metodom polustrukturiranog intervjua. Istraživanje u izravnom kontaktu individualno su provodili prethodno uvježbani

istraživači – studenti socijalnog rada u suradnji s autoricom ovog rada, za potrebe izvršavanja studentskih zadataka. Istraživači su se rukovodili uobičajenim etičkim standardima u istraživanjima, poput dobrovoljnosti sudjelovanja u istraživanju koje je osiguravalo anonimnost i povjerljivost podataka, uz prethodno upoznavanje sudionika s ciljem istraživanja.

Sudionici su odgovarali na više pitanja koja su obuhvaćala teme doživljaja starosti, odnosa društva prema njima kao osobama starije životne dobi te stereotipe o starijim osobama. Primjeri pitanja su: *Što za Vas znači starost? Kako biste opisali tipičnu osobu starije životne dobi? Kako biste opisali sebe u odnosu na svoje vršnjake? Kako se drugi u društvu odnose prema starijima?* Podaci su pohranjeni na diktafonima i mobitelima, a potom su obrisani nakon transkribiranja.

Obrada podataka

Podaci su analizirani usmjerenom kvalitativnom analizom sadržaja, odnosno metodom koja uključuje subjektivno tumačenje sadržaja teksta podataka kroz proces sustavne klasifikacije kodiranja i identificiranja tema ili uzoraka, rukovodeći se prethodnim spoznajama o fenomenu i njegovoj klasifikaciji (Hsieh i Shannon, 2005.). Nakon transkribiranja intervjua, u prvom koraku analize evidentirani su dijelovi teksta koji su upućivali na opise tipičnih starijih osoba, a potom su grupirani odgovori sudionika koji su upućivali na istu temu. Tim odgovorima dodijeljen je naziv kategorije koji najbolje opisuje sadržaj te teme na apstraktnoj razini, dok su kodovima istaknuta obilježja pojedine kategorije. Prilikom analiziranja doživljaja položaja starijih u društvu koristio se induktivno-deduktivni pristup, budući da se nije polazilo od očekivanja temeljenih iz prijašnjih spoznaja, odnosno mogućih

klasifikacija obilježja. Prvo su bilježena zapažanja istraživača o mogućem sadržaju pojedinačnih izjava, da bi se potom grupirale izjave različitih sudionika koje su upućivale na sličan sadržaj – odnosno zajedničku temu. Nakon toga su objedinjene slične teme u zajedničke nadređene teme koje su općenitije, odnosno u kategorije na apstraktnijoj razini. Analizu je provela autorica rada, u konzultaciji sa stručnjakom koji ima znanstveno-istraživačkog iskustva u području socijalne gerontologije.

REZULTATI

Kako bi se utvrdilo na koji način osobe starije životne dobi doživljavaju položaj starijih u društvu i kako opisuju starije osobe, analizirani su odgovori sudionika koji su upućivali na uvjerenja o tipičnim starijim osobama, a ponekad i uvjerenja koja oni imaju o sebi kao starijoj osobi. U odgovorima sudionika ponekad nije bilo moguće razlučiti radi li se o stereotipu, samo-stereotipu ili meta-stereotipu, no pod vidom cilja ovog istraživanja takvo razlikovanje nije ni bilo relevantno.

U analizi sadržaja o dobnim stereotipima dobivene su različite kategorije stereotipa s obzirom na fizički izgled, psihofizička obilježja, obilježja osobnosti, obilježja interesa starijih, tipična ponašanja i navike te obilježja vezana uz socijalne odnose.

Analiza doživljaja položaja starijih u društvu rezultirala je kategorijama koje su upućivale na doživljaj podređenog položaja u društvu i društvene isključenosti, ali i na doživljaj uvažnosti i ravnopravnosti s ostalima u društvu. Također, doživljaj odnosa države prema starijima kod dijela sudionika bio je negativan (npr. doživljaj diskriminacije i isključenosti), dok je kod dijela sudionika bio pozitivan (npr. zadovoljstvo pruženom skrbi).

Dobni stereotipi o osobama starije životne dobi

Kategorija koja se odnosi na obilježja fizičkog izgleda uključivala je sljedeće kodove, odnosno stereotipe o starijim osobama kao osobama koje su: **neatraktivnog izgleda** (*nije više toliko lijepa.*^{s40}; *ružni.*^{s12}); **zapuštenog izgleda** (*vidim starije osobe da hodaju zapušteno.*^{s35}), ali i pozitivne stereotipe da su **uredne i dotjerane** (*mirna, dostojanstvena i uredna.*^{s26}).

Kategorija psiho-fizičkih obilježja uključivala su stereotipe o starijim osobama koje su: **bolesne i nemoćne** (*Kad si star, odma si bolestan... bolest, samoća i nemoć.*^{s1}; *bolesne.*^{s12}); **usporene** (*starim ljudima treba puno više vremena da nešto obave, a mladi ljudi to naprave za tili čas.*^{s16}); **depresivne** (*depresivne.*^{s12}); **sklone zaboravljanju** (*počinjem zaboravljati... senilni.*^{s12}) i **sklone teškoćama u pamćenju** (Čovjek sa 25 i 65 godina nije isti; *počevši samo od sposobnosti pamćenja, mislim da smo mi sa 65, tj. umirovljenici znatno slabiji u tome.*^{s26}).

Prema mišljenju sudionika, stereotipno viđenje osobina i obilježja osobnosti starijih osoba su ta da su starije osobe: **mrzovoljne i pretjerano kritične** (*oni su sami teški, oni su vrlo, neću reći bezobrazni, ali su zajedljivi i ponekada su čangrizavi i ometaju druge.*^{s36}); **dosadne i nezanimljive drugima** (*Misle kako smo mi dosadni.*^{s11}); **nespreme za promjene** (*jer im se ne da i naviknuti su na miran život.*^{s11}); **pasivne i pesimistične** (*onih koje starost pojede i postanu jako pasivni i misle da im je najgore na svijetu.*^{s35}); Glede sposobnosti i mogućnosti, sudionici smatraju da tipične osobe starije dobi imaju **smanjene sposobnosti za obavljanje svakodnevnih zadataka** (*Uspoređujući se sa svojim vršnjacima, ja sve jako do-*

¹ Napomena: u zagradama su navedeni primjeri direktnih izjava sudionika koji upućuju na kod.

bro obavljam.^{s21}); **smanjene radne sposobnosti** (*Nisi više mlad i sposoban toliko raditi.*^{s40}; *A 65 godina, već su to godine. Ja mislim da ljudi nisu više sposobni za zapošljavanje.*^{s23}); da su **nesposobne za daljnje obrazovanje i učenje** (*Ma da, baš stari mogu studirati i ići na tečajeve!? Stari su svoje prošli.*^{s17}) i **nezainteresirane za proširivanje znanja** (*Većina starijih osoba nije zainteresirana za dodatnu edukaciju i tečajeve.*^{s11}).

Od pozitivnih stereotipa vezanih uz osobna obilježja, sudionici su navodili kako su starije osobe: **ozbiljne** (*Opisala bih ju kao ozbiljnu osobu.*^{s8}), **štedljive** (*pazi na svaku kunu.*^{s1}), **mudre i pune životnog iskustva** (*To su ljudi koji su skupili ogromno životno iskustvo i iz nje ga crpe sva rješenja za probleme s kojima se susreću.*^{s34}), **ispunjene i zadovoljne** (*u principu su zadovoljni ljudi.*^{s22}) **provodimo s obitelji, prijateljima, jednostavno kada uživamo.^{s24}), **spokojne** (čovjek osjeća spokoj, mir, omogućava mu sagledavanje prošlosti, zbrajanje i oduzimanje uspjeha i neuspjeha.^{s26}) te da su **otporne**, odnosno da se znaju nositi sa životnim izazovima (*treba se znat nosit s nekakvim bremenom.*^{s16}),**

Kada promišljaju o interesima starijih, navode kako su tipične osobe starije životne dobi **zaokupljene bolešću i smrću** (*(samo priča) pij ovaj čaj, nemoj onaj, odi onome doktoru, odi na onaj pregled.*^{s7}; *ne razmišlja ništa drugo samo kako će umrijeti.*^{s16}), **usmjerene na obitelj i nezainteresirane za društvena zbivanja** (*Najveći broj današnjih mojih vršnjaka je nekako se okrenuo familiji i nekako kao da su zadovoljni sami sebi. Apsolutno ih ne zanima, onoliko koliko im treba, toliko ih zanima društvo, drugi i cjelina kretanja u društvu, a oni su se mahom okrenuli svojoj familiji.*^{s36}) te da su **u razgovoru usmjerene na sebe** (*Previše pričaju o sebi i malo razmišljaju kako je drugima.*^{s27}).

Tipična ponašanja i navike starijih osoba, prema mišljenju sudionika, su **neaktivnost** (*nisam baš karakteristična starica, recimo umirovljenica tih godina. Nekako sam još uvijek aktivna dosta, i fizički i psihički.*^{s29}), **preferiranje boravljenja i razonode u vlastitom domu** (*oni ne idu nikud, sjede u kući.*^{s16}; *sjede kod kuće, piju čaj i gledaju TV.*^{s11}) i **sklonost posjećivanju liječnika i bolnica** (*stalno nešto bolesni, hodaju po bolnicama.*^{s14}).

Prema mišljenju sudionika, tipična obilježja starih osoba vezana uz socijalne odnose su **usamljenost ili samoća** (*Za mene, tipična osoba starije životne dobi sama, i ja sam sama.*^{s19}, *mnogi su ljudi zaboravljeni, izolirani.*^{s36}). Starije osobe **preferiraju druženje sa svojim vršnjacima** (*osobe se nalaze u svom društvu prema zdravstvenom stanju, a i ljepše im je među svojom generacijom.*^{s40}), **netolerantne su prema mladima** (često su zločesti prema mladima.^{s27}), **ovisne su o tuđoj pomoći** (*u nekim stvarima ovisiš o drugima, o djeci.*^{s25}), **nisu korisne za društvo** (*beskorisnim jer više ne radi.*^{s4}; *amortiziran, istrošen i da je otpisan, da je suvišak u društvu.*^{s36}).

Od pozitivnih uvjerenja o socijalnim obilježjima, sudionici su navodili da starije osobe **vrednuju kulturno ophođenje s drugima** (*Treba imat nekakvu kulturu.*^{s16}), da su **otvorene i brižne prema drugima** (*komunikativna, sposobna.. pomoći drugima.*^{s20}) te da su **povezane s obitelji** (*provodimo s obitelji.*^{s24}).

Dodatna tipična obilježja osoba starije životne dobi, prema mišljenju sudionika, su da **imaju puno slobodnog vremena** (*Svi imamo puno vremena.*^{s31}) te da su starije osobe tipično **niskih primanja** (*Svi imamo male penzije.*^{s31}).

U intervjuima je bilo i odgovora koji su upućivali na izostanak stereotipa, poput:

Tipična osoba starije dobi ne postoji za mene, svatko ima svoju osobnost za sebe

i svi se mi razlikujemo i po načinu života i po svemu ostalom.^{s38}

A moji vršnjaci su različiti, izgledom i naravi, a neki izgledaju i starije nego što jesu, a mlađi su od mene. Jedni se vole urediti, nakititi, lijepo se obući, dok se drugi oblače u tamnu odjeću jer misle da tako moraju kad su stariji ili jednostavno nemaju novaca pa se snalaze.^{s11}

Doživljaj odnosa društva prema starijima

Sudionici razmatraju položaj svoje dobne skupine u društvu kroz ocjenu valentnosti položaja vlastite grupe u društvu, odnosno razlikuju se oprečna viđenja u doživljaju odnosa cjelokupnog društva i odnosa države prema starijima.

Kategorija doživljaja podređenog položaja u društvu i društvene isključenosti uključuje kodove, odnosno pod teme koje se odnose na predodžbe da su stariji **teret i smetnja u društvu** (*Kad si star, svugdje smetaš i svima ideš na živce.*^{s40}; *misle da su oni njima na teret.*^{s10}). Sudionici ističu **doživljaj poniženosti** (*Položaj starijih osoba u društvu je katastrofalan, poniženi su.*^{s36}), zatim da društvo pokazuje **izostanak brige za starije** (*društvo ne djeluje baš nikako prema nama, ništa ne poduzima.. nebriga, ne mare ni u jednom segmentu za nas stare.*^{s27}); **nedostavno uvažavanje i poštovanje** (*Nekada se cjelokupno društvo mnogo više brinulo o starijim osobama, poštovalo ih se, njegovalo i pazilo, slušalo njihove savjete i nije mladima bilo teško pomoći starijima.*^{s8}). Nadalje, da **društvo zanemaruje starije** (*meni se čini da starije ljude zanemaruju, kao neko opterećenje i to.*^{s9}); **zaboravlja starije** (*Društvo često na nas zaboravlja.*^{s30}) i **odbacuje starije** (*slabo se vodi računa o njima, tj. da ih društvo nesvjesno odbacuje.*^{s26}). Prema sudionicima, društvo **osporava njihova prava** (*Ja sam danas slušala radio kada je netko iz... rekao da*

stariji ljudi uopće ne trebaju glasati. Pa zašto onda da živimo.^{s5}).

Doživljaj uvaživosti i ravnopravnosti s ostalima u društvu iskazan je u podtemama **osjećaja ravnopravnosti s ostalim članovima društva** (*Svi me puno zovu i rado sam primljena u njihovo društvo i nema nikakve razlike što sam ja sad stara.*^{s21}) te **odsustva doživljaja dobne diskriminacije** (*Ne mogu se sjetiti situacije kada se društvo drugačije ponašalo prema meni zbog moje dobi.*^{s22})

Druga kategorija koja je proizašla iz podataka je doživljaj odnosa države prema starijima. Odgovori sudionika koji su upućivali na nepovoljan položaj objedinjeni su u pet podtema – **doživljaj da se država prema starijim osobama odnosi kao da su financijsko opterećenje** (*Najradije bi da nas nema jer država i društvo nam svaki dan jasno stavljaju do znanja da im ne predstavljamo ništa drugo nego veliku smetnju i (financijski) teret.*^{s19}); **doživljaj prevarenosti i obmane u pogledu visine isplaćenih mirovina i neodržanih obećanja** (*Iskorištavaju nas, moje vršnjake su iskoristili, svi su oni plaćali za penzije i sad dobivaju toliko da jedva plate režije.*^{s37}; *.. Deklarativno (je pozitivno) prema starijim građanima, a ustvari nikako, sve se svodi na obećanja... kažu da će biti umirovljeničkih domova, zdravstvo, povećat će se mirovine, a sve se ostane na obećanjima, a u stvarnosti kad se sve to sabire, vidi se da od toga gotovo nema ništa.*^{s36}); **Doživljaj diskriminacije u javnim službama temeljene na dobi**, koja se očitovala u kontaktu s djelatnicima zaposlenim u državnim službama, zdravstvenim djelatnicima ili propisima koji onemogućuju stjecanje određenih prava zbog dobne granice (*Uputnice ne možemo dobiti jer smatraju da to nama nije potrebno. Mi smo stari i normalno je da smo bolesni. Kada sam ja došla svom doktoru, rekao mi je da imam gripu, a u roku od par dana*

sam završila na intenzivnoj u sepsi i odrezali su mi prst na nozi. Toliko o stručnosti i zainteresiranosti liječnika za starije osobe.^{s5}; Ne možete dići kredit jer ste navršili sedamdeset godina. Bože, ko da sam pao s Marsa, kao da sam anonimac, kao da nemam ništa. Bio sam jako povrijeđen, kad sam izlazio van iz banke, osjećao sam se kao nitko i ništa.^{s7}; Trebao bi se (starijima) omogućiti uključivanje u svijet rada pa neka nadležni procijene jesam li ja sposoban ili ne. Ako se ispostavi da jesam, onda mogu raditi i koristiti društvu.^{s18}). Naposljetku, mišljenje da **država doprinosi socijalnom isključenju starijih uslijed pružanja nedostatne financijske potpore** (Veliku ulogu u položaju starijih osoba ima upravo visina mirovina. Oni s manjim mirovinama su ograničeni u svim društvenim kretanjima. Taj svoj osjećaj manje vrijednosti onda oni nose u sebi.^{s13}).

Doživljaj povoljnog odnosa države prema starijima ogledao se u sljedećim podtemama: **zadovoljstvo formalnom skrbi države i mogućnošću uživanja svojih prava** (Još uvijek imamo redovito svoje mirovine i liječničku skrb kad nam treba.^{s26}; Svi smo zbrinuti, il imamo penziju il nekakvu pomoć, a onaj ko nema ništ, opet su tu neke ustanove koje se brinu za takve.^{s16}; Imam besplatan prijevoz što mi puno znači, pogotovo kad idem na plac i u banku.^{s31}); **zadovoljstvo radom nevladinih organizacija i dostupnošću neformalne podrške koja se pruža starijima** (Puno je bolje. Pa, recimo, osnovane su brojne udruge, pomoći starijim ljudima, volonteri. Društvo se osvijestilo, gleda i na nas stare.^{s4}; Nude sve od tečajeva vezanih za razne umjetnosti, strane jezike, informatiku i još mnogo toga. I župni uredi po gradu organiziraju druženja i izlete.^{s24}); **zadovoljstvo mogućnošću primanja zdravstvenih usluga bez doživljaja dobne diskriminacije** (Mislim da nema nikakve razlike u kvaliteti (zdravstvenih

usluga prema mlađima i prema starijima. Jednako su tretirani.^{s8}).

RASPRAVA

Temeljem rezultata dobivenih u ovom istraživanju, može se reći da se dobne stereotipe o starijim osobama, iz perspektive mlađih starijih osoba, može kategorizirati s obzirom na sljedeće domene: fizički izgled, psiho-fizička obilježja koja uključuju sposobnosti, obilježja osobnosti i interese, tipična ponašanja i navike, te ponašanja vezana uz socijalne odnose. Ovakva klasifikacija obilježja omogućila je stjecanje boljeg uvida u ključna obilježja koja su proizašla iz slobodnih asocijacija sudionika. Odnosno, stekli smo uvid u opis izgleda tipičnih starijih osoba, njihovih sposobnosti, osobina, emocionalnih stanja, motivacije, ponašanja i sklonosti u odnosima s drugima. Prednost kvalitativnog pristupa u istraživanju ove teme ogleдалa se upravo u mnoštvu informacija koje su dobivene od sudionika bez usmjeravanja u procjenama od strane istraživača, što je uobičajeno u istraživanjima u kojima se koristi kvantitativni pristup. Recimo, istraživanja u kojima su ispitivani najučestaliji stereotipi o starijima na temelju procjena sudionika na skalama ili upitnicima koji sadrže predloženu listu atributa/ stereotipa (npr. Ručević i Tomašić Humer, 2015.).

Dobiveni rezultati sukladni su dosadašnjim spoznajama o većoj učestalosti isticanja negativnih stereotipa u odnosu na pozitivne (Palmore, 2004.). Naime, rezultati sugeriraju da je ponudeno više sadržajno raznovrsnih stereotipa koji su upućivali na negativno viđenje tipične starije osobe (npr. nemoćna, nesposobna, depresivna), nego što je to slučaj s pozitivnim stereotipima (npr. mudra, puna životnog iskustva). Usmjerimo li se na sadržaj stereotipnih uvjerenja, može se reći da su se potvrdili nalazi iz dosadašnjih istraživanja u koji-

ma je utvrđeno da su stereotipi o starijim osobama upućivali na kognitivnu i fizičku nesposobnost, ovisnost, slabost, boležljivost, usamljenost, izoliranost, neatraktivnost, fizičku neaktivnost, beskorisnost i dr. Također, potvrđena je prisutnost pozitivnih stereotipa koji se odnose na ljubaznost i dobrotu, mudrost, sreću (ispunjenost) (Nelson 2004.; Palmore, 2004.). No, neki stereotipi o starijima nisu se pokazali u rezultatima, poput stereotipa o starijima kao pouzdanima, politički moćnima, slobodnima i seksualno neaktivnima. Moguće je ponuditi više interpretacija izostanka ovih stereotipa u rezultatima ovog istraživanja. S jedne strane, možda izostanak stereotipa upućuje na kulturalne razlike (Nelson, 2009.), što bi trebalo provjeriti u budućim istraživanjima. S druge strane, možda su ti stereotipi prisutni i u našoj kulturi, ali nisu u toj mjeri bili salijentni sudionicima ovog istraživanja, pa su navodili ona obilježja kojih su se mogli lakše dosjetiti ili su im bila važnija, tj. istaknutija. Zanimljivo je da su u ovom istraživanju navedeni stereotipi koji nisu isticali u ranijim istraživanjima, poput stereotipa da su starije osobe pasivne i pesimistične, dosadne i nezanimljive drugima te nespremljene za promjene. O razlozima je također moguće samo spekulirati, no važno je istaknuti činjenicu da su u ovom istraživanju ispitivana viđenja mlađih starijih osoba te da su oni opisujući svoje doživljaje tipičnih starijih osoba iznosili osobne i konsenzualne stereotipe, ali i meta-stereotipe i samo-stereotipe (npr. *Za mene je tipična osoba starije životne dobi sama, i ja sam sama.*^{s19}; *Svi imamo male penzije.*^{s31}; *Nisam baš karakteristična starica, recimo, umirovljenica tih godina. Nekako sam još uvijek aktivna dosta, i fizički i psihički.*^{s29}; *Provodimo (vrijeme) s obitelji.*^{s24}; *(Tipične starije osobe) sjede kod kuće, piju čaj i gledaju TV.*^{s11}). Integracija stereotipa u vlastito samopoimanje, prema teoriji utjevljenja stereotipa (Levy, 2003., prema

Levy, 2009.), doprinosi stvaranju percepcije starosti temeljene na naučenim stereotipima. Uz takvo prihvaćanje stereotipa, kod starijih je prisutno i poistovjećivanje s referentnom dobnom skupinom i očekivanim obilježjima koje imaju pripadnici te skupine. Njihov dojam o osobama starije životne dobi u tom smislu je kompleksniji u odnosu na dojam mladih, budući da oni daju procjenu o društvenoj skupini koja je različita u odnosu na njih i s kojom možda nemaju adekvatan kontakt, iskustvo ili odnos. Prema teoriji međugrupnog kontakta, točnije međugeneracijskog kontakta (Allport, 1954./1979.), upravo nedostatak kontakta s drugom društvenom skupinom facilitira izražavanje predrasudnih stavova prema njima. Kada svoja mišljenja o starijim osobama iznose mlađe osobe, tada govorimo o međugrupnom stavu, no kada mišljenje o starijima iznose osobe starije dobi, tada će dio pojedinaca (koji imaju izraženu socijalnu identifikaciju s dobnom skupinom starijih) iznositi procjenu unutargrupnih stavova zbog čega mogu iskazivati pozitivnu pristranost. Pri tome, važno je uzeti u obzir i dob starijih osoba, budući da se u ranijim istraživanjima pokazalo da mlađe starije osobe imaju više negativan doživljaj starosti od starijih starijih osoba (Nelson, 2004.; Nelson, 2009.). Pod vidom ovih spoznaja, bilo bi korisno u budućim istraživanjima posvetiti veću pažnju kvalitativnoj analizi razlika u ispitivanim doživljajima među mlađim i starijim osobama starije životne dobi, kao i analizi razlika između starijih osoba koje se više, odnosno manje identificiraju s vlastitom dobnom skupinom.

Uspoređujući rezultate s dosadašnjim istraživanjima, mogu se izdvojiti stereotipi koji upućuju na ambivalentni stereotipni obrazac koji se predviđa Modelom sadržaja stereotipa. Odnosno, da se starije osobe doživljavaju srdačnima, tj. pozitivno nastrojenima prema drugima i nekompetentnima (Cuddy i Fiske, 2002.). No, iz

dobivenih rezultata može se primijetiti da je viđenje tipičnih osobina starijih osoba različito među sudionicima. Neki sudionici ih percipiraju više srdačnima, a drugi pak mrzovoljnima, netolerantnima i sl. S druge strane, po pitanju kompetencija ili asertivnosti nije postignuta takva divergencija. Sva navedena obilježja starijih osoba podržavaju negativni stereotip o starijoj osobi koja je prema opisu sudionika nemoćna, ovisna, funkcionalno i kognitivno manje sposobna, bolesna, neaktivna, nesposobna za rad i učenje, nezainteresirana za društvena zbivanja i sl. Eventualno bi se stereotipi o starijim osobama kao mudrima, punima životnog iskustva i otpornima mogli smatrati onim pozitivnim odlikama koje bi ih činile kompetentnijima za postizanje povoljnijeg društvenog statusa u odnosu na druge dobne skupine.

Rezultati analize doživljaja položaja vlastite grupe u društvu upućuju na polarizirane stavove, pri čemu se uočava više različitih tema i sadržaja koji su upućivali na nezadovoljstvo položajem starijih u društvu i doživljaj negativnog odnošenja društva prema starijima. Ovi rezultati posebno su naglašeni u situacijama u kojima sudionici opisuju percepciju odnosa mladih u društvu prema starijima. Budući da ova tema nije posebno obuhvaćena istraživačkim pitanjem, u ovom dijelu će se opisati tek glavni uvid iz izjava sudionika o ovom odnosu. Naime, sudionici smatraju da su mladi nedovoljno senzibilizirani za potrebe starijih, da ne pokazuju dovoljno razumijevanja i poštovanja te da imaju negativne stavove prema starijima. Iako, dio sudionika ističe mišljenje da odnos mladih prema starijima zna biti pun poštovanja i uvažavanja te da su mladi spremni na poaganje starijim članovima društva.

Iz dobivenih rezultata u ovom istraživanju se može zaključiti da stariji doživljavaju ageizam, odnosno da imaju doživljaj i iskustva nepovoljnog i nepravednog

ponašanja društva prema njima kao dobno definiranoj društvenoj skupini (Palmore, 2004.). Sudionici smatraju da ih društvo zanemaruje, zaboravlja i odbacuje, odnosno doživljavaju nedostatno poštovanje i uvažavanje od strane drugih članova društva. Pod tim vidom, prvenstveno percipiraju inferioran status vlastite grupe u cjelokupnom društvu. Štoviše, percipiraju gubitak povoljnog položaja u društvu kojeg su imali kao članovi nekih drugih skupina, npr. radno aktivno stanovništvo, (prisilnim) uključenjem u kategoriju osoba starije životne dobi (npr. *Ja sam danas slušala radio kada je netko iz... rekao da stariji ljudi uopće ne trebaju glasati. Pa zašto onda da živimo.*^{ss}). Također, njihova očekivanja o uključujućem odnosu ispunjenom brigom i poštovanjem prema starijima, koje se temelji na njihovom vrijednostima stečenim odrastanjem, sada bivaju zamijenjena upravo oprečnim vrijednostima i ponašanjima ostatka društva prema njima (*Nekada se cjelokupno društvo mnogo više brinulo o starijim osobama, poštovalo ih se, njegovalo i pazilo, slušalo njihove savjete i nije mladima bilo teško pomoći starijima.*^{ss}). S obzirom na dosadašnje spoznaje iz inozemnih istraživanja, očekivani su nalazi o iskustvu dobne diskriminacije i percepciji negativnog položaja starijih u društvu (Nelson, 2009.).

U odgovorima sudionika moglo se primijetiti razlikovanje doživljaja odnosa društva prema starijima i doživljaja odnosa države prema starijima. Kao što su utvrđeni vrijednosno različiti stavovi o odnosu društva prema starijima, tako su utvrđeni i oprečni doživljaji odnosa države prema starijima. Rezultati upućuju da sudionici doživljavaju dobnu diskriminaciju prilikom korištenja usluga koje pružaju javne službe. Također, ističu doživljaj iskorištenosti i nepravednog postupanja od strane države, u smislu da se ne ispunjavaju javna i predizborna obećanja upu-

čena starijima, da im se ne omogućuje odgovarajuća financijska podrška i naknada. Ovim postupcima doprinosi se marginalizaciji i socijalnom isključivanju starijih u društvu (*Veliku ulogu u položaju starijih osoba ima upravo visina mirovina. Oni s manjim mirovinama su ograničeni u svim društvenim kretanjima. Taj svoj osjećaj manje vrijednosti onda oni nose u sebi.*^{s13}). Marginalizacija u tom smislu predstavlja proces u kojem grupi ili/i pojedincu nije dopušten pristup važnim pozicijama i simbolima ekonomske, vjerske ili političke moći u društvu (Wacquant, 1999.). Uz druge marginalizirane skupine, poput osoba bez obrazovanja, žena, osoba bez zaposlenja, osoba s invaliditetom, siromašnih, i dr., uključuju se i starije osobe. Zato Šućur (2008.) ističe da je važno posvetiti pažnju uključenosti države u rješavanje problema materijalnog položaja i kvalitete života starijih osoba, budući da u velikoj mjeri ovise o obilježjima i reformama mirovinskog sustava koji je od presudne važnosti za životni standard starije populacije. Premda se siromaštvo uglavnom povezuje s dohodovnim siromaštvom, neupitan je njegov učinak na socijalnu isključenost. Budući da ona predstavlja višedimenzionalni koncept koji osim nedostatka novca uključuje i depriviranost u drugim područjima života, poput socijalnih veza, stanovanja, zaposlenja, obrazovanja, političkog odlučivanja itd. (Šućur, 2006.)

Analiza rezultata pokazala je da dio sudionika osjeća ravnopravnost s ostalim članovima društva te odsustvo doživljaja dobne diskriminacije, kao i zadovoljstvo formalnom skrbi države, radom nevladinih organizacija i dostupnošću neformalne podrške koja se pruža starijima. Pod tim vidom, moguće je pretpostaviti da određene skupine starijih osoba, ili pojedinci, imaju pozitivna iskustva i doživljaj kvalitetnijih međugrupnih odnosa u društvu. Razlog tomu može uistinu biti izostanak negativnih

iskustava ili pak poricanje diskriminacije kao način prilagodbe, odnosno suočavanja s nepravednim postupanjem usmjerenim prema njima samima zbog članstva u stigmatiziranoj skupini (Nelson, 2009.). U daljnjim istraživanjima trebalo bi pobliže ispitati što doprinosi takvom pozitivnom viđenju, kako bi se mogli stvoriti temelji za bolju integraciju starijih članova u društvo te kako bi se adekvatnije moglo pružiti podršku i osnažiti starije osobe u postizanju vlastitih ciljeva i ostvarenju potreba koje doprinose njihovoj općoj dobrobiti.

ZAKLJUČAK

Kvalitativna analiza izjava sudionika polučila je brojnim sadržajno različitim stereotipima mlađih starijih osoba o starijim osobama u našem društvu. Stereotipna obilježja grupirana su u kategorije tipičnih fizičkih i psiho-fizičkih obilježja te ponašanja vezana uz socijalne odnose. Primjerice, da su tipične starije osobe zapuštenog izgleda, bolesne i nemoćne, pasivne, pesimistične, usamljene, da imaju smanjene radne sposobnosti i sposobnosti za obavljanje svakodnevnih zadataka, da su ovisne su o tuđoj pomoći, nisu korisne za društvo itd. Ali i da su mudre i pune životnog iskustva, zadovoljne, otvorene, brižne, spokojne, otporne. Premda su sudionici iskazivali očekivane ambivalentne dobne stereotipe i meta-stereotipe prema dosadašnjim spoznajama iz literature, uočena su i dodatna obilježja koja bi mogla održavati kulturalnu specifičnost viđenja starijih u našem društvu. Temeljem rezultata ovog istraživanja, moguće je za potrebe budućih istraživanja izraditi prikladne, sadržajno valjanije, mjerne instrumente kojima bi se mogla ispitati raširenost dobni stereotipa i u općoj populaciji.

Nadalje, rezultati istraživanja upućuju da osobe starije životne dobi položaj vlastite dobne skupine u društvu uglavnom

doživljavaju podređenim u odnosu na ostale. Takvo viđenje konačno može doprinosti osjećaju manje vrijednosti zbog pripadanja statusno niskoj skupini, a konačno i marginaliziranosti te socijalnoj isključenosti. Primjerice, analiza izjava upućuje da sudionici doživljavaju poniženje te nedostavno uvažavanje, poštovanje i brigu za starije. Smatraju da se starije osobe doživljavaju kao teret i smetnja u društvu. Kada opisuju percipirani odnos države prema starijim osobama u društvu, ističu doživljaj prevarenosti, doživljaj diskriminacije u javnim službama temeljene na dobi, mišljenje da država doprinosi socijalnom isključenju starijih itd. Međutim, dio sudionika ne percipira položaj starijih na nepovoljan način. Primjerice, ističu doživljaj ravnopravnosti s ostalim članovima društva, zadovoljstvo radom nevladinih organizacija i dostupnošću neformalne podrške koja se pruža starijima te odsustvo doživljaja dobne diskriminacije.

Uzimajući u obzir nepovoljne učinke (samo)prihvatanja negativnih stereotipa na fizičko i mentalno zdravlje pojedinaca i grupa, važnost suprotstavljanja svakom obliku diskriminacije, pa tako i ageizmu, trebala bi biti jedna od osnovnih zadaća svakog društva. Pogotovo u današnje vrijeme u kojem globalizacija, zagovaranje ljudskih prava, bolja opća razina educiranosti i životnog standarda, mogu olakšati njenu implementaciju. Nelson (2009.) navodi dodatne resurse kojima se može doprinijeti ostvarenju ovog cilja. Edukacijom djece i mladih o starenju i starosti kao životnom razdoblju kojeg se ne treba bojati, osnaživanje međugeneracijskog kontakta (druženjem u zajednici, poticanjem obiteljskih odnosa i udomiteljstva starijih osoba). Nadalje, edukacijom stručnjaka u području zdravstva, socijalne skrbi te javnih službi o prikladnoj komunikaciji i odnošenju prema starijima bez predrasuda. Omogućiti starijima bolju uključenost i participaciju u

društvu putem pružanja pomoći starijima u stjecanju novih znanja i omogućavanja rada na onim pozicijama i poslovima na kojima mogu doći do izražaja njihove vrijednosti i sposobnosti... samo su neke od smjernica kojima bismo mogli više unaprijediti položaj starijih osoba u društvu.

LITERATURA

- Abrams, D., & Hogg, M. (2010). Social identity and self-categorization. U J. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick i V. Esses (Ur.), *The SAGE handbook of prejudice, stereotyping and discrimination*. (str. 179-194). London: SAGE Publications Ltd.
- Allen J. O. (2016). Ageism as a Risk Factor for Chronic Disease. *The Gerontologist*, 56(4), 610-614. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu158>
- Allport, G. (1954/1979). *The nature of prejudice*. (4th edition). Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Bai, X., Lai, D. W., & Guo, A. (2016). Ageism and depression: Perceptions of older people as a burden in China. *Journal of Social Issues*, 72(1), 26-46. <https://doi.org/10.1111/josi.12154>
- Brewer, M. B., & Gardner, W. (1996). Who is this "We"? Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), 83-93. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.1.83>
- Butler R. N. (1969). Age-ism: another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243-246. https://doi.org/10.1093/geront/9.4_part_1.243
- Cuddy, A. J. C., & Fiske, S. T. (2002). Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons. U T. D. Nelson (Ur.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (str. 3-26). The MIT Press.
- Ćubela-Adorić, V. (2006). Neki aspekti i implikacije negativnih vjerovanja o starenju i starim osobama. U K. Lacković-Grgin i Ćubela Adorić, V. (Ur.), *Odabrane teme iz psihologije odraslih*, (str. 65-95). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Dionigi, R. (2015). Stereotypes of aging: their effects on the health of older adults. *Journal of Geriatrics*, 2015, 1-9. <https://doi.org/10.1155/2015/954027>
- Državni zavod za statistiku. Prvi rezultati Popisa 2021: Stanovništvo prema starosti i spolu, <https://popis2021.hr/>
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1999). *Social identity: Context, commitment, content*. Oxford, England: Blackwell Publishers.

- Eymard, A. S., & Douglas, D. H. (2012). Ageism among health care providers and interventions to improve their attitudes toward older adults: an integrative review. *Journal of gerontological nursing*, 38(5), 26–35. <https://doi.org/10.3928/00989134-20120307-09>
- Fasel, N., Vauclair, C. M., Lima, M. L., & Abrams, D. (2021). The relative importance of personal beliefs, meta-stereotypes and societal stereotypes of age for the wellbeing of older people. *Ageing & Society*, 41(12), 2768–2791. <https://doi.org/10.1017/S0144686X20000537>
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.878>
- Finkelstein, L. M., King, E. B., & Voyles, E. C. (2015). Age metastereotyping and cross-age workplace interactions: A meta view of age stereotypes at work. *Work, Aging and Retirement*, 1(1), 26–40. <https://doi.org/10.1093/workar/wau002>
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Hummert, M. L. (1990). Multiple stereotypes of elderly and young adults: A comparison of structure and evaluations. *Psychology and Aging*, 5(2), 182–193. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.5.2.182>
- Kornadt, A. E., & Rothermund, K. (2011). Contexts of aging: assessing evaluative age stereotypes in different life domains. *The journals of gerontology. Series B, Psychological sciences and social sciences*, 66(5), 547–556. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbr036>
- Lammers, J., Gordijn, E. H., & Otten, S. (2008). Looking through the eyes of the powerful. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(5), 1229–1238. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2008.03.015>
- Lamont, R. A., Swift, H. J., & Abrams, D. (2015). A review and meta-analysis of age-based stereotype threat: Negative stereotypes, not facts, do the damage. *Psychology and Aging*, 30(1), 180–193. <https://doi.org/10.1037/a0038586>
- Levy, B. (2009). Stereotype Embodiment: A Psychological Approach to Aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 332–336. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01662.x>
- Nelson, T. D. (2004). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. MIT press.
- Nelson, T. D. (2009). Ageism. U T. D. Nelson (Ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (str. 431–440). Psychology Press.
- North, M. S., & Fiske, S. T. (2015). Modern Attitudes Toward Older Adults in the Aging World: A Cross-Cultural Meta-Analysis. *Psychological bulletin*, 141(5), 993–1021. <https://doi.org/10.1037/a0039469>
- Ory, M., Hoffman, M. K., Hawkins, M., Sanner, B., & Mockenhaupt, R. (2003). Challenging aging stereotypes: Strategies for creating a more active society. *American journal of preventive medicine*, 25(3), 164–171. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(03\)00181-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(03)00181-8)
- Palmore, E.B. (1999) *Ageism: Negative and Positive*. 2nd Edition, Springer, New York.
- Palmore, E. (2001). The Ageism Survey: First Findings. *The Gerontologist*, 41(5), 572–575. <https://doi.org/10.1093/geront/41.5.572>
- Palmore, E. B. (2004). Research note: Ageism in Canada and the United States. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 19(1), 41–46. <https://doi.org/10.1023/B:JCCG.0000015098.62691.ab>
- Paradies Y. (2006). A systematic review of empirical research on self-reported racism and health. *International journal of epidemiology*, 35(4), 888–901. <https://doi.org/10.1093/ije/dyl056>
- Penava Šimac, M., Štambuk, A., & Skokandić, L. (2022). Potrebe starijih osoba za uslugama iz sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 29(2), 191–212. <https://doi.org/10.3935/rsp.v29i2.1918>
- Robb, C., Chen, H., & Haley, W. E. (2002). Ageism in mental health and health care: A critical review. *Journal of Clinical Geropsychology*, 8(1), 1–12. <https://doi.org/10.1023/A:1013013322947>
- Rothbart, M., & Taylor, M. (1992). Category labels and social reality: Do we view social categories as natural kinds? U G. R. Semin i K. Fiedler (Ur.), *Language, interaction and social cognition* (str. 11–36). Sage Publications, Inc.
- Rothermund, K. (2005). Effects of Age Stereotypes on Self-Views and Adaptation. U W. Greve, K. Rothermund i D. Wentura (Ur.), *The adaptive self: Personal continuity and intentional self-development* (str. 223–242). Hogrefe & Huber Publishers.
- Ručević, S. & Tomašić Humer, J. (2015). Usporedba stavova i stereotipa o starijim osobama te očekivanja vezanih uz starenje: uloga dobi i kontakta. *Ljetopis socijalnog rada*, 22(2), 223–241. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v22i2.66>
- Sabatini, S., Ukoumunne, O., Ballard, C., Collins, R., Anstey, K., Diehl, M., Clare, L. (2021). Cross-sec-

- tional association between objective cognitive performance and perceived age-related gains and losses in cognition. *International Psychogeriatrics*, 33(7), 727-741. <https://doi.org/10.1017/S1041610221000375>
- Sarkisian, C. A., Hays, R. D., & Mangione, C. M. (2002). Do older adults expect to age successfully? The association between expectations regarding aging and beliefs regarding healthcare seeking among older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*, 50(11), 1837-1843. <https://doi.org/10.1046/j.1532-5415.2002.50513.x>
- Stangor, C., & Schaller, M. (2000). Stereotypes as individual and collective representations. U C. Stangor (Ur.), *Stereotypes and prejudice: Essential readings* (str. 64–82). Psychology Press.
- Steele, C. M., & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 797–811. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.797>
- Šućur, Z. (2006). Objektivno i subjektivno siromaštvo u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 13(3-4), 237-255. <https://doi.org/10.3935/rsp.v13i3.410>
- Šućur, Z. (2008). Socijalna sigurnost i kvaliteta života starijih osoba bez mirovinskih primanja u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 13(3), 435-454. <https://doi.org/10.3935/rsp.v15i3.796>
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65-93. <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup relations. U W. G. Austin i S. Worchel (Ur.), *Psychology of intergroup relations*, (str. 33-48). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tomečak, M., Štambuk, A., & Rusac, S. (2014). Promišljanje starenja i starosti – predrasude, mitovi i novi pogledi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50 (1), 36-53.
- Turner, J. C. (1985). Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. U E. J. Lawler (Ur.), *Advances in Group Processes* (Vol. 2), (str. 77–122). Greenwich, CT: JAI Press.
- Warmoth, K., Tarrant, M., Abraham, C., & Lang, I. A. (2016). Older adults' perceptions of ageing and their health and functioning: A systematic review of observational studies. *Psychology, Health & Medicine*, 21(5), 531-550. <https://doi.org/10.1080/13548506.2015.1096946>
- Wacquant, L. (1999). Urban Marginality in the Coming Millennium. *Urban Studies*, 36(10), 1639–1647. <https://doi.org/10.1080/0042098992746>
- Wurm, S., Warner, L. M., Ziegelmann, J. P., Wolff, J. K., & Schüz, B. (2013). How do negative self-perceptions of aging become a self-fulfilling prophecy? *Psychology and aging*, 28(4), 1088–1097. <https://doi.org/10.1037/a0032845>

Summary

AGE STEREOTYPES AND THE POSITION OF OWN AGE GROUP FROM THE PERSPECTIVE OF OLDER PERSONS

Lea Skokandić

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Age stereotypes and meta-stereotypes about older persons represent personal and socially conditioned generalised assumptions about what older persons should be like, how they should act and what will they probably experience as members of that age group, not taking into consideration individual differences among them. Current understanding points to numerous adverse effects of self-stereotyping, stereotyping and ageism on self-understanding, self-efficacy, health and welfare of older persons. Due to a lack of knowledge of the experience of the position of older persons in our society and their view on typical members of their age group, this research aimed to gain deeper insight through using qualitative approach. Semi-structured interviews included 40 respondents from a younger group of older persons. Qualitative analysis of the content of statements determined the stereotypes that the respondents have about physical appearance, psycho-physical characteristics and behaviours connected to social relationships of older persons. The position of older persons in society is mostly experienced as unfavourable and socially excluded by the state and society.

Key words: age stereotypes, ageism, older persons, qualitative approach.